

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

ПОЉОПРИВРЕДА У ТРАНЗИЦИЈИ
-компаративна искуства и перспективе-

извештаји / резимеи расправе на научном скупу
одржаном поводом **50 година** часописа

«Економика пољопривреде»

(Пољопривредни факултет, Земун, 15-16. октобра 2004. године)

Радови са овог скупа су објављени
у ***Економици пољопривреде***, бр. 3-4/2004. (стр. 3-344)

У овом броју објављујемо извештаје-резимеи расправе са две секције, и то:

Секција 1: ***Управљање аграрним ресурсима***
(модератор: др Миладин Шеварлић)

Секција 2: ***Управљање аграрним тржиштем***
(модератор: др Србољуб П. Ивановић)

УПРАВЉАЊЕ АГРАРНИМ РЕСУРСИМА

Проф. Др Миладин М. Шеварлић¹

На скупу "ПОЉОПРИВРЕДА У ТРАНЗИЦИЈИ: компаративна искуства и перспективе", одржаном поводом два значајна јубилеја: **50 година часописа "Економика пољопривреде"** и **55 година Института за економику пољопривреде** - Београд, аутор овог резимеа је био модератор *Секције 1: Управљање аграрним ресурсима* – у којој је презентирао 8 радова и 1 резиме – које је припремило 18 аутора из 14 институција, а објављени су у часопису *Економика пољопривреде*, број 3-4/2004, стр. 9-105.

У раду "**Шта је транзиција у нашој пољопривреди**" аутор проф. др Петар Марковић (редовни члан Југословенске инжењерске академије, Београд) истиче да "*није споран термин, већ пракса и схватање транзиције*", а затим детерминише "*транзицију као промене у технологији производње, организацији, друштвеним односима*", односно "*све промене које доприносе већој производњи, продуктивности и економичности, па и промени својинских односа, уколико то доприноси напред назначеноме циљу*." Међутим, проф. Марковић констатује да се, нажалост, "*транзиција своди на приватизацију и распродају природних богатстава државе, која се не могу продавати: земљиште, изворишта минералних и лековитих вода, шуме,...*", мада је по његовом схватању нужно да ти природни ресурси "*остану државна својина и, у крајњем случају, дати их у закуп на одређено време*." Потенцирајући да је "*засада транзиција само распродаја свега што су сељаци и други произвођачи деценијама стварали*", аутор поставља питање на које у нашој јавности нико од надлежних органа не даје одговор: "*Када већина народа живи на ивици егзистенције, сељак и сваки грађанин поставља оправдано питање: "Одкуда толики новац појединцима у држави?"*" Зато проф. Марковић

¹ Др Миладин М. Шеварлић, редовни професор, Институт за агрономију, Пољопривредни факултет, Београд – Земун; e-mail: milsevar@EUnet.yu

указује да је "потребна транзиција наших размишљања и конкретних акција у односу на село и сељаштво" и закључује да је "Српско село - "свећа која догорела" а "све наше СТАТЕГИЈЕ развоја пољопривреде остају нереализоване", јер "чим неки нови министар седне у фотељу, прво ради стратегију, умесо да оде у села и види стање и проблеме и проучи већ усвојене стратегије."

Мр Зоран Симоновић (Институт за економику пољопривреде, Београд) у раду **"Проблеми земљишне својине у транзицији"** полази од констатације да је "одузимање пољопривредног земљишта, нарочито у другој половини 20. века, одређивало право власништва на земљу на територији данашње Србије" и даје ретроспективу промене својинских односа у области земљишне политике Србије од спровођења национализације (1945) као прве аграрно-политичке мере којом је реализовано револуционарно начело "земља припада онима који је обрађују", преко смањења земљишног максимума (1953), до прве реституције приватног власништва над земљиштем (1991) – када је у контексту земљишне проблематике инагурисан наш закон са најдужим називом (31 реч).² С обзиром да се ради о млађем аутору, поред похвале за учешће на овом скупу, неопходно је указати да не стоји ауторова констатација да, после 1953-ће, "Никаких промена у својинској структури немамо у наредних 40-так година" – будући да је 1985. године у Србији донет Закон о праву својине земљорадничких домаћинстава у брдско-планинским крајевима којим је повећан земљишни максимум ове категорије приватних субјеката наше пољопривреде на 20 ха обрадиве површине у подручјима са преко 400 м н.в. Такође, с обзиром на наслов рада, треба указати да је аутор свој рад завршио освртом на тзв. Закон о враћању земље сељацима (1991), што је *de facto* прва мера из области земљишне политике са којом је требало започети рад под насловом **"Проблеми земљишне својине у транзицији"** и дати критичку анализу и о "друштвеној штети" која је настала распарчавањем преко 150 хиљада хектара уређених земљишних комплекса у друштвеном сектору пољопривреде ради њиховог враћања првој и/или другој генерацији наследника чије је земљиште "обавезно откупљено" по Закону о ПЗФ из 1953-ће, као и указати на позитивне и негативне импликације транзиције

² Закон о начину и условима признавања права и враћању земљишта које је прешло у друштвену својину по основу пољопривредног земљишног фонда и конфискацијом због неизвршених обавеза из обавезног откупа пољопривредних производа. Службени гласник РС, број 18/1991.

земљишне својине спровођењем *тендерске* или *аукцијске* приватизације у друштвеном сектору пољопривреде Србије после 2001. године.

Проф. др Јован Бабовић (Нови Сад), *проф. др Вељко Радојевић* (генерални директор Пословног система "БАГ & ДЕКО", Бачко Градиште) и *дипл. инж. Вук Радојевић* (асистент, Пољопривредни факултет, Нови Сад) припремили су рад "**Економска целисходност наводњавања**" у коме су изложили *Case study* о "*економским резултатима наводњавања на имању "Баг & Деко" из Б. Градишта*", чију сетвену структуру чини: "*поврће - 26% + пострна сетва поврћа, индустријско биље - 41%, семенска производња - 13% и жита - 20%*." Указујући да је у Србији током протеклих "*60 година – 48 са сушом, од тога 30 са изразитом*", аутори закључују да је "*Србија на последњем месту у Европи*" (од 180 хиљада ха под системима за наводњавање, системи се користе на око 30 хиљада ха) и да је у нас "*наводњавање: ниско, стагнира и назадује*" иако је "*1,6 милиона ха погодно за наводњавање*", док се наводњавање у Свету шири (са 50 на 250 милиона ха) омогућавајући "*пораст приноса 50-100%*" (Табела 2, стр. 28) и обезбеђујући "*40% хране*" на светском тржишту. И поред неразумевања значења синтагме "*концепт виртуалне воде*" (стр. 27), аутори су дали (у нашој агроекономској литератури ређе виђене) израчунате показатеље о ефектима "*наводњавања 18 усева на 1.530 ха: приход је повећан за 3,6 пута, а трошкови за 3,1 пута; економичност производње (УП/УТ) са наводњавањем (1,18) а без наводњавања (1,03) и стопа рентабилности (Профит/УТ) са наводњавањем (18,4%) а без наводњавања (3,1%)*."

Др Горан Поповић (Економски факултет, Бања Лука) у раду "**Могуће опције територијалне и административне организације руралног развоја**" (који има и атрибуте тзв. *прегледног рада*) истиче да се "*Република Српска, с изузетком Бање Луке и неколико већих градова, третира као рурални простор*", те да је после "*краха убрзане индустријализације*" неопходна "*ревалоризација ресурса, изградња институција руралног развоја и примена децентрализованог модела интегралног руралног развоја*" - који поред "*Бања Луке – стратешког "западног" центра и Републике Српске*" садржи и "*четири "природне" целине "источне" полуге: Семберија (Бјељина), Романија (Српско Сарајево), Стара и Источна Херцеговина (Требиње)*." Аутор даје класификацију руралних простора у Републици Српској, која садржи: "*1) Економски интегралне просторе - руралне области лоциране близу урбаних центара, 2) Интермедијалне (срединне) руралне просторе - традиционално развијена пољопривреда, и 3) Забачене руралне области*." При избору модела руралног развоја аутор указује на потребу

"валоризације експлоатације руралних потенцијала" и "ненарушавање постојеће природне равнотеже", као и на неопходност симбиозе "комуналне инфраструктуре и привредних капацитета" и "природних ресурса руралне периферије." Разматрајући предности и недостатке појединих "модела организације руралног развоја (централизовани, децентрализовани, компромисни и природно-просторни)", аутор закључује да је за Републику Српску неопходно институционализовати "три нивоа центара руралног развоја: стратешки – лидер Бања Лука, секундарни – полуке Бања Лука и Бјељина или Српско Сарајево, и оперативни - Приједор, Добој, Брчко, Зворник, Гацко и Требиње)."

Др Снежана Ђекић и мр Соња Вучић (Економски факултет, Ниш) у раду "Интегрални аграрни и рурални развој земаља у транзицији", базирајући се на већем броју компаративних анализа привреде и посебно пољопривреде транзиционих земаља, класификују све те земље у три групе према оствареним показатељима "реформи пољопривредног сектора: највећи – земље ЦИЕ које су 2004-те ушле у ЕУ, средњи - земље ЈИЕ (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија и Румунија) и ЗНД (Арменија, Азербејџан, Казахстан, Киргиз, Молдавија, Русија и Украјина), и најспорији - Белорусија, Таџикистан, Туркменистан и Узбекистан." У том контексту аутори указују на нетипичан пример аграризације привреде СЦГ (1990-1999), и оцене "реформи појединих сектора у СЦГ (Светска банка, 2001, оцене 1-10): цене и тржиште – 6, аграрна реформа – 5, пољопривредна прерада – 5, финансирање руралног развоја – 3, институционалне промене – 5 и укупно - 4,8." Резимирајући "показатељи руралности у транзиционим земљама" аутори констатују да у транзиционим земљама "1/3 или 134 милиона људи живи у руралним подручјима, између 5% и 65% пољопривредних домаћинстава је присутно и у непољопривредним активностима - које чине 30-50% њиховог дохотка, дотације државе у приходу руралних домаћинстава су од 25% у Словачкој до преко 50% у Мађарској, рурална подручја су добила мање од 1/5 СДИ, у руралним подручјима је лошија физичка (електрична енергија, вода - мање од половине руралних домаћинстава има обезбеђено адекватно снабдевање водом, путеви, ППТ комуникације,...) и институционална инфраструктура, скромно је финансирање руралног развоја (4,9% фармера у Чешкој и 4,6% фармера у Словачкој је добило зајам од кредитних фирми), рурална подручја у првој декади транзиције још увек немају истакнуто место у реформама," те да је неопходна "адекватнија рурална политика државе и диверзификација руралне економије од пољопривредних ка непољопривредним делатностима" како би се смањило сиромаштво у руралним подручјима.

Dr Sandor Somogy & dr Karolina Kajari (истраживање финансирано средствима Државног научноистраживачког фонда Мађарске - ОТКА) у раду "Multifunctional agriculture and rural development" полазе од констатације да су "ЕУ и остале европске земље развили пољопривреду, чије карактеристике означавају као мултифункционалне" и, цитирајући Verend-а (1996) да су "земље ЦИЕ биле у заостатку у односу на развијенији део Европе у односу 1:2 а то се претворило у однос 1:4, док је у односу на прекоморске развијене земље заостајање ЦИЕ износило 1:3 а проширено је чак на 1:5", упозоравају да "мање развијенима предстоји мукотрпан пут развоја њихове привреде, па и развој мултифункционалне и одрживе пољопривреде." Прихватајући дефиницију ОЕЦД-а (Мултифункционалност пољопривреде значи обезбеђење производње хране и других корисних путева, које немају тржишну цену (екстерналијама) у чијем интересу друштво интервенира субвенцијама), аутори приступају мултифункционалној пољопривреди са аспекта "двојне улоге фармера: производња + одржавање оних вредности и услуга од ширег друштвеног интереса које су пореклом из пољопривреде" и, на бази података за 2001. годину, компарирају три типа пољопривреде (Horn, 2003): "монофункционална (Азија, Африка), профитно оријентирана (С/Ј Америка, Аустралија) и мултифункционална (Европа)." У том контексту, аутори истичу, позивајући се на Retty-а (2003), позитивне (безбедност хране за становништво, једнака доступност одговарајућој храни за све социјалне групе, одговарајући рурални услови живота, заштита околине) и негативне екстерналије (загађивање ваздуха и воде, ерозија земљишта и губитак биодиверзитета). Апострофирајући да "земаље различите развијености имају различите интересе" и наводећи да се "прусјање субвенција пољопривреди не ограничава само на земље ЕУ", аутори, на основу података Royal Ministry of Agriculture (1998), указују да су у 1993. години "24 најразвијеније земље света су потрошиле 319 милијарди долара на субвенције аграра и прехранбене индустрије", што указује да "утицај држава на формирање цена није безначајан." Анализирајући промене у пољопривреди Европе, аутори констатују да се "повећава тражња за споменутим нетржишним функцијама" и да "није погрешно целу Европу третирати као континент са мултифункционалном пољопривредом." Посебан допринос аутора је обрачун показатеља за 39 земаља Европе и компарација тих показатеља за три кластера земаља за које је, и у европским размерама, због њихове хетерогености "тешко пронаћи заједнички именоватељ аграрне политике и регулативе за међународни промет храном." Решавање проблема "хране – сиромаштва – пренасељености", што је последица дуготрајног третирања пољопривреде као "црне кутије из које се по потреби црпе три битна елемента: радна

снага, храна и капитал", уместо по раније важећој теорији развоја на бази индустријализације, аутори виде у оријентацији земаља ка *"интегралном развоју рурала"* – који треба да осигура *"безбедност исхране становништва, погодност руралног подручја за живот и заштиту природне средине."*

Dr Mile Peshevski, dr Dane Boshev, Darko Shekerinov (Faculty for agricultural science and food, Skopje) у раду **Management of water resources in transition period in Republic of Macedonia whit special reward of Hidromeliorative system (HMS) – "Bregalnica"** констатују да се у Македонији наводњава између 80 и 35 хиљада хектара и у форму *Case study* приказују основне техничке и економске карактеристике највећег (28.293 ха) и најскупљег (32,5 милиона \$УС) вишенаменског ХМС "Брегалница", са посебним освртом на системе наводњавања на четири локалитета: Кочанско – 8.037 ха, Виницко – 100 ха, Штипско – 6.535 ха и Овче поље - 8 .700 ха. Истовремено, аутори анализирају *"улогу главних актера менаџмента водним ресурсима у Републици Македонији"* од Парламента до водних задруга.

Проф. др Радован Пејановић, проф. др Недељко Тица и мр Дејан Томашевић (Департман за економику пољопривреде и социологију села, Пољопривредни факултет, Нови Сад) у раду **"Неуспешност транзиционих реформи у пољопривреди Републике Србије"** дефинишу транзицију као *"процес изградње ефикасног и конкурентног тржишног модела привређивања"*, при чему приватизацију поистовећују са *"индивидуализацијом својинских права"* и *"иницијалном капислом свих других видова трансформације (организационе, управљачке, финансијске, производне, тржишне)."* Аутори, иначе и практично инволвирани у процесе постсоцијалистичке транзиције агропривреде Војводине, констатују *"проблеме и застоје транзиције агропривреде"* и *"одлагање реструктурирања субјеката у агропривреди"*, а поједине субјекте у нашој пољопривреди данас квалификују фигуративно следећим описима: пољопривредни комбинати - *"очерупано мезимче – у процесу «распадања», гломазно и задужено предузеће"*, земљорадничко газдинство - *"ситно, натурално, израубовано, остарело"*, земљорадничка задруга - *"ни на небу ни на земљи - разграђена и неизвесна"*, мала и средња предузећа - *"у изградњи, без подршке и сигурности"*. Оцењујући да се приватизација аграрних предузећа не одвија *"ни жељеним правцем, ни очекиваним темпом"* (у периоду април 2002. до фебруара 2004. године од 962 продата предузећа само је 6 из агропривреде), аутори издвајају *"пет таласа приватизације: први (1989–1991), други (1992–1994), трећи (1994–1996), четврти (1997–2000) и пети (2001. до данас)"*, при чему све етапе

приватизације карактеришу две одлике: *"отпори променама"* и *"униформност модела приватизације"*. Разматрајући приватизацију земљишта у друштвеној својини аутори је поистовећују са *"приватизациом породичног накита"*, уз истицање уочених слабости (одсуство транспарентности тендерске приватизације, аукције без *de facto* надметања, одсуство контроле и ревизије приватизације, захтеви за преиспитивање и поништавање аукција, ...) – што намеће питање: *"Да ли је приватизација социјално прихватљива?"* У другом делу рада аутори указују на *"неадекватност, неделотворност и погрешност наше аграрне и економске политике"* будући да је *"негативно наслеђе из 1990-тих пренето у 2000-те: диспаритет цена, криза сточарства, проблем финансирања, пад извоза аграрних производа... и драстични пад пољопривредне производње – чему су допринеле и елементарне непогоде (поплаве, суша, мразеви, град)"*. Оцењујући погрешном аграрну политику која допушта *"потпуни економски либерализам"*, аутори констатују да је пољопривреда *"пасторче државе (20% у БДП, 3% у Буџету)"* и предлажу четири области за *"интервенцију државе: (1) политика цена – паритети, (2) бенефицирање инпута, (3) финансирање аграрне производње и залиха, и (4) субвенционирање извоза."* Закључујући своја опсежна запажања аутори закључују да *"транзиционе реформе, сада у застоју, немају алтернативу и нужно их је убрзати"* предлажући акције и мере, међу којима као посебно значајне издвајају: *"реструктурирање субјеката у агробизнису, приватизовање аграрних предузећа, конципирање нове аграрне политике, борба за квалитет пољопривредно-прехрамбених производа и подржавање развоја предузетништва у агропривреди."*

Др Радомир Малобабих (Институт за архитектуру и урбанизам, Београд) у резимеу са не сасвим јасним насловом **"Просторно-урбанистичко уређење руралних насеља у подручја у функцији нових развојних услова у пољопривреди"** само је констатовао да *"садашњи стандард и квалитет живљења у нашем селу далеко заостаје за стандардима који село и рурална подручја кандидују и даље за носиоце пољопривредне производње европских потреба и стандарда"*, те да су стога неопходна *"нова урбанистичка правила у изградњи и уређењу не само села као насеља, већ и целог припадајућег атара."*

На крају, у својству модератора, иако то није уобичајена пракса на нашим научно-стручним скуповима, и ради иницирања полемике, упутио сам неколико питања:

- *Да ли смо у приказаних 9 радова адекватно сагледали акутна питања АГРАРНИХ РЕСУРСА ?*

- *Да ли аграрна интелигенција Србије пати од НОЈЕВОГ СИНДРОМА ?*
- *Да ли су прописи о приватизацији анти-УСТАВНИ?*
- *Да ли су прописима о приватизацији заштићени НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ ?*
- *Да ли природне ресурсе могу куповати СТРАНИ ДРЖАВЉАНИ ?*
- *Зашто продајемо пољопривредно земљиште пре окончања његове РЕСТИТУЦИЈЕ ?*
- *Да су тендерски и аукцијски купопродајни уговори (не)ТРАНСПАРЕНТНИ ?*
- *Зашто се у купопродајним уговорима не уграђује клаузула КОНЦЕСИОНИХ ОБАВЕЗА по основу коришћења природних ресурса ?*
- *Да ли важећим прописима заштићене специфичности приватизације природних ресурса*
- *са становишта дугорочне стратегије развоја земље у транзицији*
- *Да ли смо свесни економских консеквенци приватизације земљишта у условима његовог ирегуларног вредновања?*
- *Да ли смо идентификовали специфичне националне интересе у приватизацији обновљивих и необновљивих природних ресурса?*
- *Да ли се нови власници приватизованих фирми које су ГАЗДОВАЛЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА могу ретроактивно обавезати на концесионе обавезе по основу коришћења природних ресурса?*
- *Да ли смо запоставили НУС ПРОИЗВОДЕ као аграрне ресурсе ?*
- *Зашто ВЛАДА СИРОМАШНОГ НАРОДА у Србији дозвољава да НОВЕ ГАЗДЕ приватизованих фирми користе ПРИРОДНЕ РЕСУРСЕ У ДРЖАВНОЈ СВОЈИНИ без икакве концесионе накнаде ?*
- *Да ли је цца 1,5 МИЛИЈАРДИ ЕВРА - РЕАЛНА ЦЕНА свега што је за 3 године ПРИВАТИЗОВАНО у Србији ?*
- *Зашто ми АГРОЕКОНОМИСТИ нисмо урадили програме оптималне приватизације на моделу нпр. ПКБ-а / ПИК-а "Бечеј" и "Књаз Милош"-а ?*

Уместо закључка

За наведене и друге дилеме о правним, економским, социјалним и политичким импликацијама приватизације природних ресурса *модератор* у приказаним радовима није нашао адекватне научно валидне одговоре, те стога проблематика приватизације аграрних ресурса заслужује пажњу

поновног разматрања на неком од тематски уже профилисаних научно-стручних скупова аграрних економиста и других посленика у процесу актуелне транзиције пољопривреде – која се *de facto* своди углавном на промену власничког односа из друштвене у приватну својину или на *нелегитимно* коришћење природних ресурса у државној својини од стране нових власника који су аукцијом или тендером стекли приватну својину само на делу купљене друштвене имовине.

Абстракт

На скупу "**ПОЉОПРИВРЕДА У ТРАНЗИЦИЈИ: компаративна искуства и перспективе**" (15-16. 10. 2004), аутор овог прилога је у својству модератора - *Секције 1: Управљање аграрним ресурсима* – презентовао 8 радова и 1 резиме, које је припремило 18 аутора из 14 институција, а објављени су у часопису *Економика пољопривреде*, број 3-4/2004, стр. 9-105.

Поред истицања основних ставова аутора презентираних радова у циљу афирмативног интригирања потенцијалних читалаца да се и лично детаљније упознају са садржајем истих, модератор је - и на скупу и у овом прилогу – изнео и своја запажања о тзв. *дилемама у вези приватизације природних ресурса*, са циљем да и учеснике предметног скупа и све будуће читаоце овог прилога подстакне на размишљање о назначеним дилемама, а ради благовременог указивања на евентуалне "пропусте" у реализацији досадашњих етапа приватизације и предузимања одговарајућих мера и активности ради елиминисања или ублажавања уочених слабости у наставку процеса транзиције наше агропривреде и привреде.

Кључне речи: наводњавање, пољопривреда, приватизација, ресурси, транзиција, рурални развој, Србија.

Извори (реферати) у оквиру скупа

1. *Марковић П.:* Шта је транзиција у нашој пољопривреди
2. *Симоновић З.:* Проблеми земљишне својине у транзицији
3. *Бабовић Ј., Радојевић В., Радојевић В.:* Економска целисходност наводњавања
4. *Поповић Г.:* Могуће опције територијалне и административне организације руралног развоја

5. *Бекић С., Вучић С.:* Интегрални аграрни и рурални развој земаља у транзицији
6. *Somogy S., Kajari K.:* Multifunctional agriculture and rural development
7. *Peshevski M., Boshev D., Shekerinov D.:* Managment of water resources in transition period in Republic of Macedonia whit special reward of Hidromeliorative system (HMS) – “Bregalnica”
8. *Пејановић Р., Тица Н., Томашевић Д.:* Неуспешност транзиционих реформи у пољопривреди Републике Србије
9. *Малобабић Р.:* Просторно-урбанистичко уређење руралних насеља у подручја у функцији нових развојних услова у пољопривреди (резиме)